

A 2021. évi Nagy Gáspár-díjazott: N. Pál József irodalomtörténész

Csak most, hogy készültem a laudációra, tudatosult bennem, hogy mindössze hét hónapnyi a különbség köztünk: Jóska 57 decemberében, én 58 júliusában születtem. Nemcsak szinte évre év, nagyon hasonló paraszti világba is születettünk bele; ugyanabban a táj hazájában, ugyanabban – a nyílt ä és ë hangokat tisztán ejtő – anyanyelvben érezzük otthon magunkat. Félszavakból, szavak nélkül is értjük egymást. Mégis, mindig úgy gondoltam rá, fölnézve, tisztelettel, mint idősebb bátyra – időközben kiderült, szegről-végről rokonok is volnánk – mintha ő egy korábbi generációhoz tartozna. Merthogy ő egy korábbi *értékrendű* világhoz tartozik.

Indulásakor – a nyolcvanas évek végén – N. Pál Józsefet némelyek afféle csodabogár irodalomtörténésznek tartották, és némelyek tulajdonképpen ma is annak tartják. Egyrészt nagyon furcsa volt, hogy a legkevésbé sem a karrierjét egyengette, nem tudományos fokozatokra, publikációkra, hivatalos előléptetésekre „hajtott”, mégis határozottan érezni, tudni lehetett jelenlétének erkölcsi és szakmai súlyosságát. Másrészt olyan irodalmi hagyományréteghez fordult, amely már akkor is a figyelem peremvidékére sodródott (lett sodorva): Szabó Pál, Sinka István, Veres Péter, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond – a 20. század első felének népi írói, a harmincas évek népi mozgalma, aztán Németh László, Illyés Gyula, Nagy László (két tanulmánykötetének is Nagy László-idézetet választott: „Tisztának a tisztát őrizzük meg”, „A megtartók jöjjenek...”). Ami megütöközést keltett „haladó” egyetemi-akadémiai irodalmi körökben, ami viszont számomra és más irodalmi körök számára fölöttébb rokonszenves és tiszteletet keltő volt, az nem is annyira a tárgyalt írók névsora, mint inkább N. Pál József irodalomszemlélete.

Időről időre mindannyian fölteszük magunknak a kérdést, mire jó, mire való az irodalom, van-e értelme, van-e társadalmi hasznossága, vagy elégedjünk meg a magánhasználatával.

N. Pál József a zalaegerszegi Ganz Ábrahám gépészeti technikumában még ókortörténésznek készült. De a sors kegyes volt hozzá, nagyszerű középiskolai tanára, Szakál István, legendás mesterre irányította a figyelmét: Czine Mihály irodalomtörténészre. Az ELTE bölcsészkarán aztán katartikus, életre szólóan meghatározónak bizonyult találkozása Czine Mihállyal. Czine, a későbbi atyai jóbarát – bevonotta az említett népi írók világába, és ráirányított figyelmét a határon túli írókra, irodalomra. Az a szellemiség, amit Czine is képviselt, a hetvenes években még tömegeket mozdított meg, Jóska egyetemi éveire megfogytakozott: a kádári gulyáskommunizmus sikeresen elhitette, hogy a korabeli magyar társadalom legfontosabb dilemmája nem a nép, a nemzet, a magyarság sorsa, hanem a kis háztáji, kis jólét, kis szabadság. Megtörtént a szellemi elit egy jelentős részében is a paradigmaváltás: a modernséget, európaiságot úgy képzeltek el, hogy azt a gazdag és felelősséget vállaló, nemzeti irodalmi hagyományt, amelyet más kiválóságok mellett Czine is képviselt, el kell feledni, az irodalom öncél és intellektuális tornamutatvány.

„A honi irodalomtudomány lassan követendő mintává erőszakolt része mára olyan belterjes foglalatossággá vált, akár az elméleti matematika... S aki e jelbeszédet nem érti, sokszor még az is erre tart, mímelvén esetleg a hozzáértő lelkesedést, nehogy fejlődésre képtelen, maradi bolondnak nézzék. Ezen újmódi felfogáshoz mérvén a tudományos érvényességet, korszerűtlenebb irodalomtörténész Czine Mihálnál nincs ma magyar nyelvterületen” – 1997-ben írta mesteréről, atyai jóbarátjáról N. Pál, de tökéletes önjellemzés. N. Pál József sem fogadta el a kis külön alkut, hiszen a nép, a nemzet sorsának alapkérdései (kik vagyunk, miért és hogyan jutottunk ide, ahol vagyunk, merre tájolójuk be a jövőnket) nemcsak, hogy megmaradtak, de a közbeszéd hazugságai, az egypártrendszer diktatúrája és elhallgatásai – a 2. világháborús és az azt követő évekről, 56 forradalmáról, a határon túli magyarság sorsáról – a maszatolással akuttá váltak és veszedelmesen mérgeztek.

N. Pál József az élet, sors – elsősorban a 20. századi magyar sors – valóságos kérdéseire keresett választ, és azt tapasztalta, hogy a nemzet sorsa, története legpontosabban az irodalmában érthető meg – elsődlegesen az említett írók műveiben.

És még valami hozzátartozik irodalomtörténeti különutasságához. Az irodalom, az irodalmi művek elengedhetetlenek, de a teljes megértéshez hozzátartozik az irodalom háttérének, a társadalom, a nemzet történetének, magának a történelemnek a megismerése is – ebben pedig az egyetemen M. Kiss Sándor lett mestere. „Tőle tudtam meg, hogy a história nem állóvíz, amit – akár az egyszerűet – örök időkre ‘megtanulhatunk’, hogy az egykor született gondolat változhat az időben, hogy nemcsak a népiséget, hanem annak alakulását, sorsát – meg a változó körülményeit – is számba kell vennem... Nemkülönben: vele szót váltva kellett végképp ráébrednem arra is, hogy a históriánk determinálta szemléleti (és bizony irodalomszemléleti) torzulások itt igen-igen nagyok, hogy felejtésre ítélt – főleg újabb kori – múltunknak

az emlékezetbe emelése nemcsak tudósi, de jelenünkre tekintő nemzeti és morális kötelesség is.”

Németh László, az esszéműfaj egyik legkiválóbb művelője az esszét a gondolkodás műfajának nevezte. Nem tudom, N. Pál József hogyan definiálja magát: irodalomtörténésznek és történésznek, netán történész irodalmárnak, én legszívesebben gondolkodónak nevezném. Úgy hiszem, hogy N. Pál József tanulmányai is az értekező esszéhez állnak legközelebb. Hatalmas tárgyi tudása, az összefüggések fölfejtése elkötelezett, rigorózus tudósra vall, de amitől igazán izgalmas és magával ragadó, az az egész egyben látása, távlatokban való értelmezése, a folyamatos és személyes meggyőződöttségéből eredő reflexió és az az elszánt és elkötelezett morális igény, hogy minden betűjével hozzájáruljon a társadalmi, nemzeti tudat következetes tisztázásához. Legyen szó bár Németh László hatalmas hagyatékáról, a Móricz- és Illyés-felejtéséről, a trianoni traumáról, az MSZMP '56-ot követő, a népi írókról való gyalázatos állásfoglalásáról, a magyarországi társadalom Kádár-kori morális megroppanásáról, az aczéli kultúrpolitika sandaságáról s különösen az '56-os magyar forradalom fénylő valóságáról és értelmezéséről. Megkockáztatom, hogy '56 eseményeinek egyik legjobb, ha nem a legjobb ismerője N. Pál József – forrásértékű tanulmányainak sora bizonyítja.

N. Pál József értekező esszéi, foglal kozzanak bár a 20. század második felének kritikus pontjaival, vagy akár egyetlen irodalmi mű értelmezésével, mindig teljes képet nyújtanak: Magyarországot egészben, a magyar sorsot folyamatában látjuk, és helyükre kerülnek a dolgok. Még az olyan évszázados történészi, irodalomtörténészi vitát illetően is, mint az Ady-kérdés vagy Ady-dilemma. Úgy sejttem, hogy Ady sorskérdésének a dilemmáját, dilemmájának igazi tragédiáját és tragikus fölismerésében magára maradottságát legpontosabban N. Pál József értette meg és írta le a *Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita* című, 2008-ban megjelent monográfiájában, a nevezetes duk-duk afférről, illetve az 1915–16-ban Rákosi Jenővel, a kor befolyásos jobboldali író-politikusával folytatott vitájának történelmi, eszmetörténeti fölfejtésével. Mindenkinek ajánlom figyelmes elolvasásra – sem történésznek, sem irodalmárnak nem kell ahhoz senkinek lennie, hogy befogadja: nemcsak a múlt századelő tragikus megosztottságát, de e mai, jövőképünket illető megosztottság eredőjét és tétjét is pontosabban fogja érteni.

Tisztelt emlékezők és közösen ünneplők!

Hosszan sorolhatnánk N. Pál József Nagy Gáspár-díjra érdemesültségének érveit. (Nem említettem például elképesztő, legendás memóriáját: minden sportadat, versenyadat a fejében, focirajongása még engem, az anti-focidrukkert is lenyűgöz – de látnunk kell, hogy futball-írásai is kivétel nélkül nemzetünk ügyéről fogalmazznak meg lényegit, ahogy legutóbbi esszékötetének már a címe is utal rá: *Magyar sport – magyar sors.*)

„Rendületlenül hiszek a szó 'önmagában való' erejében” – írta 2004-ben megjelent tanulmánykötete beköszöntő vallomásában N. Pál József. Ez, a szó erejébe

vetett hit szólította meg Nagy Gáspár költészetében is: „Amikor költőnk a forradalomhoz fellebbezve, az 'emlékezés jogát és felelősségét' emelte fénybe az 'áthallásos' beszédet mellőzve immár, nemcsak a csönddel lefojtott hazugságot törte szét visszavonhatatlanul, nemcsak a nemzet újabb kori tudatvesztésének gennyes góciát vágta föl, de a költői szó erejében való, fakulni látszó – mert szorgosan fakított! – bizalmat is visszaadta egyben.”

Méltó és rokon lélekhez kerül a díj – Nagy Gáspárról írt tanulmánya mottójául egy Szent Pál-idézetet választott N. Pál József, most visszaajánlom ajánlását: „Harcold meg a hitnek szép harcát, nyerd el az örök életet, amelyre hívatál, és szép vallástétellel vallást tettél sok bizonyosság előtt.”

Tánczos Krisztina: Esendő (45×60 cm)

